

LÁTHATATLAN MUNKA ÚGY, AHOGY TALÁN MÉG NEM HALLOTTÁL RÓLA

Időről időre felmerülő kérdés, hogy a fizetetlen, láthatatlan munka miként függ össze a fizetett munkával. Ez az a terület, ami ugyan a gazdasági termelés alapját adja, mégis anyagi és társadalmi megbecsültsége rendkívül alacsony vagy teljes mértékben elmarad. Nők ezreit tartja távol a fizetett munkától, ezáltal egzisztenciális kiszolgáltatottságba szorítva őket. De mi is az a láthatatlan munka, hogyan küzdöttek megbecsüléséért, lehet-e számszerűsíteni értékét és hogyan függ össze a gazdasági rendszerrel?

MIT JELENT A LÁTHATATLAN MUNKA?

A marginalizált csoportokat érintő láthatatlan munka fogalmában a láthatatlanság jelzője nem arra utal, hogy társadalmilag, gazdaságilag ne lenne fontos szerepe, a kifejezés inkább annak elvégzőire hívja fel a figyelmet, akik gyakran alig vagy egyáltalán nem részesülnek ezért társadalmi elismerésben vagy bérezésben. A KSH definíciója szerint „a láthatatlan munka az a fizetetlen munka, amit a háztartáson belül vagy önkéntes munkaként a közösség javára végeznek a társadalom tagjai.”

Ennek elvégzői elsősorban nők. Ugyan a fogalom csupán 1987-ben született meg, maga a jelenség történelmünkbe ágyazva él. Ez az a munka, ami sokszor csak akkor tűnik fel, ha nincsen, elvégezve. Erre mutat rá az izlandi nők sztrájkja is. 1975 előtt az izlandi nők hozzávetőleg 40%-kal kevesebb bért kaptak, mint a férfiak. Részben ez sarkallta őket arra, hogy 1975. október 24-én sztrájkba lépjenek. Ezen a napon az izlandi nők közel 90%-a sem a fizetett sem az otthoni és gyermekneveléssel kapcsolatos munkát nem végezte el. Nem nyitottak ki gyárak, iskolák, üzletek és bankok, nem csupán azért, mert a nők egy napra felhagytak a munkával, hanem azért sem, mert így a férfiak a gyermekek és a háztartás miatt nem tudták hétköznapi munkájukat elvégezni. Ennek a „hosszú pénteknek” az eredményeként az izlandi parlament a következő évben elfogadta az egyenlő díjazást garantáló törvényt. Ez a sztrájk biztosította annak az alapját, hogy 1980-ban Vigdís Finnbogadóttir a világ első demokratikus úton, a nép által választott női államfőjévé vált.

HOGYAN SZÁMOLJUK A LÁTHATATLAN MUNKÁT?

Közel 80 éve James Meade és Richard Stone brit közgazdászok kidolgozták a GDP fogalmát, ami az adott idő alatt termelt javak gazdasági mérőszáma, mely a jövedelmet és teljesítményt globális mércével mérhetővé teszi. A negyvenes évek elején egy brit gazdaságtörténésznek Phyllis Deanenek eszébe jutott, hogy bizonyos létfontosságú munkafolyamatok nem jelennek meg a GDP mutatóban. Deane feltevését ekkor még figyelmen kívül hagyták. Mára ez változott, az ENSZ 1990 óta évről évre kiadja az emberi fejlődési jelentést, ami egy új megközelítést vezetett be az emberi jólét mérésében és 1995 óta a nemekkel kapcsolatos fejlettségi indexet (GDI) is tartalmazza. Ennek célja az országok rangsorolása mind az emberi fejlődés abszolút szintje, mind a nemek közötti egyenlőség relatív pontszáma alapján. A láthatatlan munka láthatóvá tételének igénye Marga Bruyn-Hundt holland közgazdászban is felmerült, aki a *The economics of unpaid work* (1996) című tanulmányában kétféle számítási módszert emel ki. Az egyik a lehetőség kiesésével számol, annak mentén, hogy az adott személy tapasztalata, iskolai végzettsége függvényében milyen fizetési lehetőségtől esik el, míg a másik az elvégzett láthatatlan munka piaci helyettesítését veszi alapul, vagyis azt, hogy az adott munka elvégzése egy fizetett alkalmazott által mennyibe kerülne.

REPRODUKTÍV MUNKA MINT A KAPITALIZMUS LÁTHATATLAN FENNTARTÓJA

A reprodukív munka túlmutat a biológiai reprodukció jelenségén. Ide tartoznak azok a nem fizetett vagy alulfizetett informális munkák, melyek a Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézetének (EIGE) definíciója szerint „a jelenlegi és a jövőbeni munkaerő – a jelenleg vagy később termelő munkát végzők – támogatásával és kiszolgálásával kapcsolatos valamennyi feladat, beleértve egyebek mellett a gyermekvállalást és a gyermeknevelést”. Az élet újratermelése mellett a gazdasági termelés alapját is biztosítja, a gyermekszülés, gyermeknevelés és gondozás, illetve a háztartási munkák által. Ez teszi lehetővé, hogy mások fizetett gazdasági tevékenységeket láthassanak el. Vagyis a kapitalizmus alapvető fontosságú alkotóeleme, mely a nők által végzett háztartási és gondozási munkát ingyen vagy alacsony bér mellett a munkaerő újratermelésére használja. A társadalmi reprodukció vagy reprodukív munka megáiban foglalja (1) az élet (munkaerő) hosszú távú újratermelését, vagyis a gyermekszülést, gyermeknevelést, illetve (2) az élet rövid távú újratermelését, melyek közé azok a tevékenységek tartoznak, amik szükséges alapjául szolgálnak az ember napi szintű életben maradásának, ide tartozik például az étel feldolgozása, a higiénés körülmények megteremtése.

LÁTHATATLAN MUNKA A GYAKORLATBAN

A láthatatlan munka bérben adott értékének kiszámításakor fontos hangsúlyozni, hogy annak elvégzői nem csupán az adott végzettség és munkatapasztalat arányában esnek el a jövedelemtől, hanem szakmai fejlődési, jutalmazási és előléptetési lehetőségektől is, így a magasabb nyugdíjtól is. A láthatatlan munka hatása élethosszig kimutatható, ezért a kieső fizetés kalkulációja igen nehéz és összetett. Az alábbiakban európai uniós és hazai statisztikai adatok mentén szemléltetjük a napi szinten végzett házimunka nemek közötti megoszlását. Fontos, hogy ezek a nap mint nap elvégzett tevékenységekre (pl. főzés, mosás, mosogatás, takarítás stb.) és nem időszakos házkörüli munkákra vonatkozó számítások.

■ Láthatatlan munka Magyarországon

A **Nemek közötti Egyenlőség Európai Intézetének** 2019. évi mutatója szerint Magyarországon a nők 56%-a, míg a férfiak csupán 14%-a fordít naponta legalább egy órát főzésre és házimunkára. A **KSH** időmérleg vizsgálatai szerint 1986-1987-ben a nők átlagosan napi 208 percet, míg a férfiak 62 percet töltöttek házimunkával. Ez a szám a nők részéről 2009-2010-re 183 percre csökkent, míg a férfiak esetében napi 78 percre nőtt, de még így is elmondható, hogy több mint kétszer annyi fizetetlen munkát végeznek a nők, mint a férfiak. Ez a munkamennyiség 25%-kal, vagyis évi 6836 milliárd forinttal növelné a GDP-t, ha megmutatkozna a gazdasági mutatókban.

■ Láthatatlan munka az EU-ban

A láthatatlan, fizetetlen munka terhe **EU** szerte elsősorban a nőket érinti. 2016-ban a nők 78%-a főzött és/vagy végzett házimunkát napi szinten, míg a férfiak csupán 32% -a. A legnagyobb különbség a nők és a férfiak között Görögországban (nők 85%-a, férfiak 16%-a) és Olaszországban (81% és 20%), a legkisebb a különbség Svédországban (74% és 56%) és Lettországon (82% és 57%) volt.

■ Részmunkaidőben foglalkoztatottak

Jelentősen több nőre, mint férfira jellemző, hogy részmunkaidőben vállal állást. Ennek oka sok esetben az, hogy a fizetetlen háztartási és gondozási munka ellátása is főként a nőkre hárul. Az **Eurostat** kutatása szerint az EU-ban a női munkavállalók 30%-a dolgozik részmunkaidőben, míg a férfiaknak csupán 8%-a. A részmunkaidős állás gyakran kevesebb előléptetési, fejlődési és bónusz lehetőséggel jár, így szoros összefüggésben van az alacsonyabb bérezéssel és nyugdíjszakadékkal.

■ Láthatatlan munka a koronavírus alatt

A koronavírus alatt bezárt óvodák, iskolák, gondozási és oktatási intézmények szerepének átvétele is erősen sújtotta a nőket. A lezárások idején a **Nemek közötti Egyenlőség Európai Intézetének** kimutatása szerint az európai nők heti 18 órát szántak főzésre és házimunkára, míg a férfiak 12 órát. A járvány előtt a nők 16, a férfiak 7 órát töltöttek ezekkel a feladatokkal. Ugyan az arányok közötti különbség csökkent a nők továbbra is jelentősen több házimunkát végeznek, mint a férfiak.

A láthatatlan munkára egyes elképzelések gazdasági kizsákmányolásként tekintenek, míg mások a fizetett gazdasági rendszerbe való bekapcsolódás hiányára helyezik a hangsúlyt. Ami azonban minden esetben elmondható, hogy elsősorban a nőket érintő hátrányos megkülönböztetésről beszélhetünk, ami nem csupán az anyagi biztonságtól, de a lehetőségektől is megfosztja elvégzőit, így szervesen kapcsolódik a fizetett munka területéhez. A nemi normák és nemi szerepek a gondozási, gyermeknevelési és háztartási munkákat „női feladatként” jelölik meg, ezért hatalmas nyomás helyeződik a nőkre, ha egyszerre szeretnének megfelelni az elvárt „ideális anyai, női szerepkörnek” és mellette önálló egzisztenciát kialakítani. Sok nő ezért részmunkaidőben dolgozik, ami újabb anyagi kiesést, hátrányt von maga után. A gyermekgondozásnak, idős rokonok gondozásának, a napi szintű házimunkának súlyát tovább növeli, ha anyagi vagy egyéb okok miatt nincsen lehetőség segítséget igénybe venni. A láthatatlan munka jelenségének megváltoztatása, akár csak Izlandon, világszerte transzparenciát, összefogást és kitartó, tudatos fellépést igényel.

*Észrevételeidet a hírlevéllel kapcsolatban a **csernus.fanni@amnesty.hu** e-mail címre várjuk.*